

УДК 339 (477+475)

Леся Ковач

УКРАЇНСЬКО – ПОЛЬСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ПІДСУМКИ ТА ПРІОРИТЕТИ

Досліджено розвиток українсько-польського економічного співробітництва періоду незалежності України. Проаналізовано структуру взаємних експортно- імпорتنих операцій та рівень виробничо-інвестиційних зв'язків. Окреслено проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: українсько-польське економічне співробітництво, зовнішня політика, торгівля, виробнич- інвестиційні зв'язки.

Исследовано развитие украинско-польского экономического сотрудничества периода независимости Украины. Сделано анализ структуры взаимных экспортно-импортных операций и уровень производственно-инвестиционных связей. Определены проблемы и предложены пути их решения.

Ключевые слова: украинско- польское экономическое сотрудничество, внешняя политика, торговля, производственно-инвестиционные связи.

Development of Ukrainian – Polish economic cooperation of period of independence of Ukraine is investigational. The structure of mutual export-import operations and level of productive – investment connections are analyzed. Problems and the ways of their decision are offered.

Key words: Ukrainian – Polish economic cooperation, foreign policy, trade, productive – investment copulas.

Постановка проблеми. Демонтаж радянського блоку, а відтак і системи військово – політичного та ідеологічного протистояння на початку 1990 – х років спричинив кардинальну зміну геополітичної ситуації у світі. 1989 рік деякі польські публіцисти порівнюють з революцією і називають події, що відбулися в Польщі, революційними. Розпад Варшавського договору, перші демократичні вибори і прихід до влади демократичного уряду сприяли тому, що Польща почала самостійно торувати шлях до нових суспільно-політичних і економічних відносин, у тому числі й у зовнішньополітичній сфері.

Вклад основного матеріалу. 24 серпня 1991 р. Верховна рада УРСР проголосила незалежність України і створення самостійної держави Україна. Постановою Верховної ради було призначено проведення республіканського референдуму на підтвердження Акту проголошення незалежності України. 1 грудня 1991 р. народ України проголосував за державну незалежність.

Польща стала першою державою, яка визнала незалежну Україну. Це відбулося 2 грудня 1991 р. Через місяць, 4 січня 1992 р., між Україною і Польщею були встановлені відносини на рівні посольств.

Сприятливі умови для налагодження та розвитку господарських зв'язків між обома країнами склалися після підписання низки нормативно-правових актів. Серед основних: Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини та співробітництво від 18 травня 1992 р., Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща

про торгівлю та економічне співробітництво, Угода між Урядом України і Урядом Республіка Польща про взаємні заохочення і захист інвестицій (12.01.1993), Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері науки і техніки (12.01.1993), Конвенція між Урядом України і Урядом республіки Польща про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження податкових ухилень (12.01.1993 р), Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через Державний кордон (18.06. 1993 р), Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща «Про економічне співробітництво» (04.03. 2005 р.), Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі туризму (30.06. 2005 р.). Також були підписані двосторонні договори й угоди між різними міністерствами і суб'єктами господарської діяльності, що підтвердило перехід держав від поодиноких контактів до реалізації довгострокових проектів та програм економічної взаємодії.

У січні 1990 р. в Польщі уряд Т. Мазовецького розпочав поетапно здійснювати радикальну економічну програму, названу засобами масової інформації «шоковою терапією». Складовими цієї програми були: макроекономічна стабільність, лібералізація та інституційна структурна перебудова. Її наслідком стало економічне зростання, яке почалося в країні в 1992 р., і темпи якого прискорювалися з кожним наступним роком. У 1992 р. приріст валового внутрішнього продукту в Польщі становив уже 2,5% порівняно з попереднім роком, у 1993 р. – 3,8%, у 1994 р. – 5,2%, у 1995 р. – 9,7%, у 1996 р. – 9,0%, у 1997 р. – 11,2%. Причому, завдяки структурним перетворенням, відбувався приріст насамперед в обробних галузях (13%). Знижувалася частка видобувної промисловості (– 1,2%) та зростав випуск товарів інвестиційного призначення (на 1,6%) [1, с. 77].

Структурні зміни та підвищення конкурентоспроможності польської економіки стимулювали збільшення обороту зовнішньої торгівлі, у тому числі й з Україною. Так, якщо у 1992 р. сумарний зовнішньоторговельний оборот Польщі з нашою державою становив 285 млн.дол. США, то в 1993 р. він збільшився до 388,4 млн.дол. США, у 1994 р. – до 485,3, млн.дол. США. У 1996 р. цей показник становив 1396,3 млн.дол. США, а в 1997 р. – 1622,3 млн. дол. США. Загалом, за період 1991 – 1997-го рр. обсяги взаємного торговельного обміну між двома країнами зросли майже у 6 разів. При цьому Україна була однією з не багатьох держав, із якими Польща мала активний торговельний баланс. (див. таблиця 1) [2, с. 332].

Таблиця 1

Товарообіг Польщі з Україною у 1992 – 1988 рр. у млн. дол. США
(за даними польської статистики)

Рік	Обіг	Експорт	Імпорт	Сальдо
1992	285,4	161,6	123,8	37
1993	388,6	187,5	201,1	– 13,6
1994	485,3	280,4	204,9	75,5
1995	1033,4	742,6	290,8	451,8
1996	1396,3	977,8	418,5	559,3
1997	1622,3	1206,8	415,5	791,2

Підвищення ролі Польщі як торговельного контрагента України можна пояснити неспроможністю нашої держави, попри всі бажання та намагання, вийти на західноєвропейські ринки в якості рівноправного партнера, імпортувати суперсучасне та дороге обладнання, техніку з високорозвинутих країн і, відповідно, потребою заповнити цю пропозицію попиту товарами з менш розвинутих країн, у тому числі й з Польщі.

Зростання ролі Польської держави як економічного партнера України пов'язане також

із завданнями української зовнішньої політики, сформованої як стратегічний курс України на всебічну інтеграцію в Європу, зокрема в Європейський Союз (ЄС).

Зацікавленість в інтеграції та набутті повноправного членства в ЄС ґрунтується не лише на тому, що ЄС є структурою, яка вже довела свою життєздатність і перспективність. Інтереси України довгострокові, оскільки ЄС становить ринок майже у 500 млн. споживачів. Це удвічі більше, ніж у країнах СНД. Крім цього, вступ України до ЄС дозволить їй приєднатися до європейських програм, зокрема в галузі енергетики, транспорту, науки і техніки, активізувати фінансову і технічну допомогу країн ЄС.

Реалізувати вказану мету на практиці можливо, розвиваючи форми поетапної інтеграції. У цьому контексті для України особливо актуальним стало налагодження й інтенсифікація господарських зв'язків з Польщею, державою, яка завдяки послідовним економічним реформам створила якісно нову економічну модель і яка з 1 січня 1994 р. є асоційованим членом цієї організації.

Польща, у свою чергу, теж була зацікавлена в розвитку економічної співпраці з Україною. Проблематичність швидкої та повної переорієнтації зовнішньої торгівлі в західний бік, велика ємність українського ринку, а також добра поінформованість польських експортерів про споживчі смаки й потреби контрагентів – усе це відкривало значні перспективи для експансії польських товарів, особливо товарів широкого вжитку в Україну.

Незважаючи на те що темпи торгового обороту між Україною і Польщею постійно зростали, вони були недостатніми і не відповідали потенційним можливостям обох країн. Серед основних причин – кризові явища в економіці України, пов'язані з неефективною економічною політикою. Так, якщо у 1991 р. Україна і Польща розпочали перехід від командної економіки до ринкової, маючи приблизно однаковий рівень ВВП на душу населення (в Україні ВВП у 1991 р. дорівнював 1580 дол. США і був лише на 120 дол. США нижчий, ніж у Польщі), то до 1998 р. ситуація докорінно змінилася: у 1998 р. розрив між показником ВВП на душу населення між Польщею та Україною зріс до 3000 дол. США, а Україна опинилася на рівні найбідніших країн світу.

До того ж для Української держави зростання зовнішньоторговельного обігу з Польщею супроводжувалося таким негативним явищем, як постійне підвищення вартості імпорту над експортом (див. таблицю 1), що не можна розглядати як характерне явище, притаманне товарообміну трансформаційної економіки з більш розвинутою країною, оскільки воно не полягало у зростанні імпорту інвестиційних товарів, необхідних для модернізації виробництва, використання яких за призначенням могло б допомогти компенсувати торговельний дефіцит.

Зокрема, протягом 1991 – 1999-го рр. вирішальну позицію в структурі польського експорту в Україну займали кокс і кам'яне вугілля (щоправда, їх частка від загального експорту зменшилася із 40% у 1995 р. до 11,1% у 1998 р.), устаткування для харчової та електрохімічної промисловості, продукція легкої промисловості й товари широкого вжитку (частка останніх у польському експорті в Україну в 1994-1997-х р. становила майже 60%). Зазначене обумовлювалося неспроможністю вітчизняних виробників, унаслідок невдалої внутрішньої політики держави, нарівні конкурувати з іноземними виробниками і постачальниками даної продукції. Якщо для Польської держави такий характер експортно-імпортних операцій сприяв зростанню в ній виробництва та зайнятості, то для України він означав соціально-економічні втрати.

В українському експорті в Польщу протягом 1991–1999-го р. домінувала сировина. В основному Польща імпортувала мінеральні продукти (у 1998 р. їх частка в загальному імпорті становила 59,7%, що на 5,2% було більше, ніж у 1995 р.), неблагородні метали, частка яких збільшилася з 8,8% у 1995 р. до 14,3% у 1998 р., продукти неорганічної та органічної хімії, а також продукти сільського господарства. Зокрема в 1996 р. Польща була змушена закуповувати зерно, насіння ріпаку, соняшника та корми. Отож, імпорт зерна у 1996 р. склав 36 млн. тонн. Частка України в цих поставках становила 12%, Німеччини – 23 %, США – 17%, Франції – 10% [3, с. 345].

Вдало попрацювали українські експортери і в торгівлі насінням соняшника (5,4 тис. тонн), які у 1996 р. за обсягами поставок на польський ринок поступилися лише експортерам з Угорщини

(7,4 тис. тонн), що змінило кон'юнктуру ситуацію на ринку Польщі й навіть призвело до значного зменшення імпорту соняшника з Молдови і Аргентини [4, с. 197]. Це підтверджує значні потенційні можливості України на цьому ринку. Водночас, його місткість щодо даної культури не є надто великою.

У 1997 р. зростання двосторонньої торгівлі між Україною і Польщею припинилося. А з 1998 р. в цілому почався її спад: з 1622,3 млн. дол. США у 1997 р. до 1462,3 млн. дол. США у 1998 р. Не в останню чергу це відбулося внаслідок політики польського уряду, спрямованої на зменшення внутрішнього попиту і, як наслідок, обмеження імпорту, що у свою чергу повинно було сповільнити зростання дефіциту зовнішньої торгівлі Польської держави. Іншими, не менш значущими чинниками, які спричинили зменшення обсягів товарообміну між Польщею та Україною були: російська фінансова криза 1998 р., важко пережита економіками пострадянських держав і українською економікою у тому числі, а також наростання кризи міжнародної конкурентоспроможності української економіки, пов'язаної з вичерпанням резервів росту експорту на старій екстенсивній основі.

У більш сприятливому 1999 р. падіння товарообміну між Україною і Польщею тривало. У першому кварталі 1999 р. експорт польських товарів в Україну, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, скоротився до 42,6% і склав 88 млн. дол. США, імпорт – до 79,8%, або 47,8 млн. дол. США. Серед причин, які на це вплинули, необхідно назвати переорієнтацію польської торгівлі зі східноєвропейських ринків на ринки ЄС. Зокрема в післякризовому 1999 р. частка Росії та інших країн СНД в ній скоротилася до 6,7%). У 1998 р. цей показник становив 11,3%. А частка розвинутих західних економік у торгівельному балансі Польщі на кінець 1999 р. перевищила 76,0% (13,1 млрд. дол. США). У цей же час зміцнилися українські компанії, що виробляли продукцію, аналогічну тій, яку Україна імпортувала з Польщі.

Незважаючи на вищезазначене, Польща залишається одним із пріоритетних партнерів України у міжнародній торгівлі. І якщо в 1999 р. питома вага товарообігу із цією країною становила в середньому 2,6%, то у 2010 р. вона зросла до більш ніж 4%. Це дозволило їй зайняти 5–е рейтингове місце в українській торгівлі, після таких країн, як Росія (1), Німеччина (2), Китай (3), Республіка Білорусь (4), а також друге серед країн ЄС. Не менше важливим є й той факт, що основні товаропотоки, які спрямовуються в Україну з інших країн Європи (а це майже 32% усього українського імпорту), переміщуються саме через територію Польщі та українсько-польський кордон [5]. Про інтенсивність українсько-польської торгівлі протягом 2004–2011 рр. та її основні характеристики можна дізнатися з нижченаведеної таблиці (див. таблиця 2.) [6].

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України товарами з Республікою Польща

Рік	Експорт	Імпорт	Сальдо
2004	979,9	1008,2	- 28,3
2005	1010,4	1405,9	-395,5
2006	1344,5	2109,2	- 764,7
2007	1636,9	2920,5	-1283,6
2008	2338,3	4280,3	-1942,0
2009	1208,0	2170,3	-962,3
2010	1787,2	2788,8	-1001,6
2011	2794,1	3188,4	-389,3

Основними товарними групами українського експорту в Польщу були: чорні метали, частка яких від загального обсягу експорту становила 23,2%; руди, шлаки і зола – 15,9%; насіння і плоди олійних рослин – 8,7%.

З Польщі в Україну завозилися мінеральні палива; нафта і продукти її перегонки (12,4%), папір та картон – 8,4%, ядерні реактори, котли і машини – 7,3% [7].

Рівень виробничо-інвестиційного співробітництва між Україною і Республікою Польща був і поки що залишається досить низьким. Зокрема, за даними Державного комітету статистики України, станом на 1 – е жовтня 2012 року обсяги польських капіталовкладень в економіку України склали 878,7 млн. дол. США, що становило 1,7% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, або 13 місце серед країн світу, які інвестували у вітчизняну економіку.

До найбільш відомих інвестиційних проектів польської сторони, зrealізованих в Україні в останні роки, можна віднести: заснування банку «Кредит Банк Україна», відкриття керамічної фабрики «Церсаніт» (150 млн. євро), фабрики Can-Pack (спеціалізується на виробництві металевих банок для напоїв), паркетної фабрики «Барлінек», меблевої фабрики «Новий Стиль», фабрики автозапчастин «Інтер-Гроклін»; придбання банків «Кредо» і «Прикарпаття» (у кожен інвестовано більш ніж 40 млн. євро); відкриття мережі книгарень «Буква»; будівництво фабрики предметів особистої гігієни «Bella»; відкриття м'ясопереробного комплексу «PKM Duda»; заснування страхової компанії «PZU Україна» та багатьох інших [8].

Основними перешкодами, які заважали вкладенню польського капіталу в українську економіку, були: політична нестабільність у країні, постійні зміни вітчизняного інвестиційного законодавства, а також нераціональне використання інструментів стимулювання інвестиційних потоків. Зокрема за роки незалежності кілька разів принципово змінювались умови інвестиційної діяльності для нерезидентів, зафіксовані в таких документах, як Закон України «Про іноземні інвестиції» (від 13.03.1992 р.), Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» (від 20.05.1993 р.), Закон України «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україну» (від 17.12.1993 р.); Закон України про оподаткування прибутку підприємств» (від 28.12 19994 р.); Закон України «Про режим іноземного інвестування» (від 19.03.1996 р.) та багато інших.

Так, Закон України «Про іноземні інвестиції» [9, ст. 357] створював найкращі умови для формування спільних виробництв. Зокрема, за його умовами, підприємства з іноземними інвестиціями при участі українського капіталу, за винятком підприємств, створених у галузі оптово-роздрібною торгівлі та посередницької діяльності, звільнялися від сплати податків на доходи протягом 5-и років з моменту оголошення першого прибутку, а в подальшому оплачують зазначені податки в розмірі 50% від ставок, установлених законом України.

Підприємства з іноземними інвестиціями при участі українського капіталу, створені в галузі оптово-роздрібною торгівлі, звільнялися від сплати податків на доходи протягом 3-х років, а підприємства в галузі посередницької торгівлі – протягом 2-х років з моменту оголошення першого прибутку, а в подальшому сплачують зазначені податки в розмірі 70% від ставок, установлених законом України.

19 березня 1996 р. в Україні було прийнято новий Закон «Про режим іноземного інвестування» [10, с.7], який можна охарактеризувати як украй несприятливий для іноземного інвестора. Зокрема в ньому відсутні положення, що закріплюють принципи стабільності податкового законодавства, тобто гарантії звільнення іноземного інвестора від нових видів податків та змін протягом 10 років спеціального законодавства, чинного на момент реєстрації іноземних інвестицій.

Кожного разу, у кожному із цих документів Україна гарантувала іноземному інвестору незмінність законодавства в цій сфері діяльності протягом 10 років, але не виконала взятих на себе зобов'язань. Тим самим була підірвана довіра до країни, яка не вважає за потрібне дотримуватися власного законодавства.

Циркуляції капіталу на вищому рівні також заважала нерозвиненість ринкової інфраструктури (банківська, фінансова системи, сучасні телекомунікаційні засоби, транспортні комунікації тощо). Типовими ознаками організаційно-економічних структур суспільства в Україні були бюрократія, корупція, диктат олігархів. Із часом ці негативні явища лише посилилися. Вони доповнювались частими змінами урядових кабінетів та нестабільністю виконавчої влади. Зазначені бар'єри були сильнішими, ніж фактори інвестиційної привабливості, що спричинило відтік іноземних інвестицій в інші держави.

Інвестиції з України в Польщу були мізерними і станом на 1-е жовтня 2012 р. склали лише 53,3 млн. дол. США, що становило 0,8% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, або 4-е рейтингове місце серед країн світу, які інвестували в польську економіку. В основному вони спрямовувались у хімічну промисловість, великі металургійні підприємства та автомобілебудування. Водночас, офіційна статистика може і не відбивати реальних обсягів капіталу, переміщеного з України. Не виключено, що на території Польщі працювало не менше нелегально вивезеного українського капіталу, ніж в Україні польського, укладеного офіційно. Головна небезпека цього явища полягає в тому, що капітал не використовується як ефективний засіб поліпшення конкурентних позицій українських підприємств на території інших країн, зокрема у формі прямого інвестування, а спрямовується для придбання нерухомості та короткострокові банківські вкладення, набуваючи ознак «гарячих грошей», тим самим консервуючи розвиток вітчизняного виробництва.

Найвідомішими українськими інвестиційними проектами в Республіці Польща є: Варшавський автомобільний завод (інвестор – «Авто-ЗАЗ»), металургійний комбінат «Гута-Ченстохова» (інвестор – Індустріальний Союз Донбасу «ІСД»), суднобудівельний завод «Сточне Гданське» (інвестор – «ІСД»), металотрейдер «Центросталь Бидгощ» (інвестор – «УГМК»).

Висновки. Оцінюючи результати українсько-польського економічного співробітництва в цілому, необхідно констатувати, що багато в чому вони були визначені процесом економічних перетворень у кожній із країн-партнерів. Успішне реформування польської економіки і криза української обумовили існування неефективної моделі економічної співпраці для України, з домінуванням торгівлі як найбільш простої його форми, яка, до того ж, незважаючи на її постійне зростання, супроводжувалася такими негативними явищами, як пасивне сальдо торгівлі та неефективна структура експортно-імпорتنих операцій. Зростання частки мінеральної сировини, збереження на високому рівні частки чорних і кольорових металів та завезення польських товарів широкого вжитку не стимулювали розвиток української економіки, консервуючи структурні викривлення, заважаючи посиленню наукомістких галузей, послаблюючи фінансові можливості забезпечення необхідних поставок продукції критичного імпорту, що, у свою чергу, посилювало ресурсну та фінансову залежність від більш розвинутих країн та фактично перетворювало Україну в сировинний придаток своїх більш удалих партнерів.

Перешкодою взаємовигідному економічному співробітництву між обома країнами була й відсутність спільної Концепції його розвитку, яка б спиралася на національні стратегії соціально-економічного розвитку кожної з держав.

У цілому, прогрес у налагодженні та розвитку економічного співробітництва між Україною та Польщею є незаперечним. Але не викликає сумнівів, що були використані далеко не всі можливості його розвитку, задіяні не всі механізми, які б дозволили реалізувати його потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник В. Інвестиційні потоки в системі українсько-польських економічних відносин // Економіка України. – 2001. – №2. – С. 77.
2. Гловацький Я. Динаміка господарських зв'язків Польщі і України // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і механізми їх вирішення. – Київ – Умань – Варшава, 1999. – С. 332.
3. Там само. – С. 345.
4. Янків М. Про експортно-імпорتنу політику в агропродовольчому секторі Республіки Польща // Регіональна економіка. – 1999. – №1. – С. 197.
5. Зовнішня торгівля: Україна – Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zet.in.ua/economic/mirovaya-ekonomika/es/zovnishnya-torgivlya-ukra%D1%97na-polshha>
6. Розраховано й складено за джерелом: Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень-вересень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Ющенко В. Україна пропонує Польщі розширити географію економічної та інвестиційної співпраці

на східні регіони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.yurist-online.com/news/president/363/>

9. Закон України «Про іноземні інвестиції» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №26. – Ст. 357.
10. Закон України «Про режим іноземного інвестування» // Голос України. – 1996 р. – 25 квітня. – С. 7.

ВІДОМОВСТІ ПРО АВТОРА

Ковач Леся Леонідівна – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Надійшла до друку 15.02.2013 р.